

Сдружение „Дете и пространство“

Границата между потъването във виртуалната реалност и психичните смущения при деца от 0 до 3 години. Влиянието на гледането на телевизия в тази възраст върху психичното развитие на детето

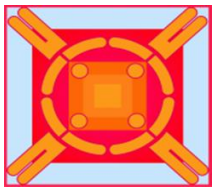
Весела Банова¹

Веселина Василева²

При нашата работа в Дневен център за деца с увреждания /изпълняващ функциите на ранна детска интервенция/ през последните години се натъкваме на различни ситуации и случаи, които ни направиха чувствителни към психичното страдание на малкото дете и необходимостта да разграничаваме изоставането в говорното развитие и липсата на интерес към живото общуване, като първи прояви на ранен детски аутизъм от смущения в развитието, които са от друг порядък: в случая прекарване на часове пред екрана на телевизора за сметка на живо общуване с възрастен. При децата, които посрещаме в Центъра се увеличава броят на тези с психични страдания в най-ранна възраст /от 0 до 3 г./. Повечето от тях имат аутистични прояви. Някои от тях вече са с поставени диагнози от детски психиатър: генерализирано разстройство в развитието /ГРР/, смесено, специфично разстройство в психологичното развитие. В повечето случаи, личният лекар, или специалистите в детската ясла забелязват изоставане и/или особености в развитието на детето. При консултиране на родителите това, което ни прави впечатление е, че част от тях споделят, че децата им обичат да гледат телевизия или друго електронно устройство с движещи се изображения /видео, таблет и пр./. Натъкнахме се на доста случаи, при които успокояването на детето се оказва възможно единствено от гледането на телевизия.

¹ Весела Банова е клиничен психолог, психоаналитик, доктор по социология. Тя е зам.-председател и терапевтичен директор на сдружение „Дете и пространство“

² Веселина Василева е психолог в Дневен център за деца с увреждания в Русе, изпълняващ функции на ранна интервенция

Сдружение „Дете и пространство“

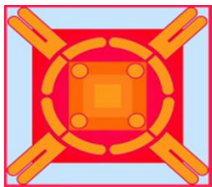
Това ни провокира да проведем изследване, което да се опита да отговори на актуални въпроси, свързани със съвременните технологии и влиянието им върху развитието и поведението на детето в ранна възраст /0-7/. Все по често се срещаме с много малки деца, които прекарват значителна част от бодърстването си пред телевизионен екран или таблет. Наблюдаваме сходни смущения в развитието им, което ни мотивира да насочим вниманието си към въпроса дали тези смущения са резултат от часовете пред телевизора или са прояви на смущения от аутистичния спектър.

Проследявайки случаите на малки деца, посещаващи Центъра, достигнахме до формулирането на следния изследователски въпрос: *когато се срещнем с дете във възрастта от 0 до 3 години, което се успокоява единствено като гледа движещи се изображения на телевизор, таблет или друго електронно устройство, дали става въпрос за аутистични прояви или става въпрос за дете, което потъва в гледането на телевизия за сметка на живото общуване.*

За целта разработихме три въпросника:

Първият въпросник цели да проследи поведението на детето като бебе /0-1г./, да провери за симптоми на ранен детски аутизъм. Той съдържа тринадесет въпроса, като два от него са отворени, за да може майката, придружаваща детето, да се изрази свободно. Този въпросник насочено търси прояви на ранен детски аутизъм през първата година от живота на детето.

Вторият въпросник разглежда състоянието на детето при постъпване в Центъра. Какви са неговите симптоми, защо родителите са потърсили помощ. Какви промени забелязват у детето си. Има въпроси за това дали детето гледа телевизия, колко време прекарва пред екрана и какво предаване/филм гледа. Целта е да се проследи състоянието на детето, като не се разчита само на въпросниците, а и на интервютата с родителите и наблюдението върху детето. Хипотезата за прояви от аутистичния спектър не се изключва към този момент.

Сдружение „Дете и пространство“

Третият въпросник се попълва от родителите един месец след започване на сесиите с детето в Центъра. Целта на този въпросник е да се разграничат ясно последиците в поведението и развитието на детето от дълго гледане на електронни медии и движещи се изображения от първите прояви и симптоми на ранен детски аутизъм или смущения от аутистичния спектър.

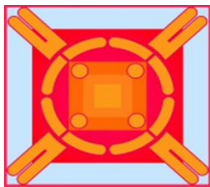
В продължение на две години ние проследяваме деца, за които родителите съобщават, че гледат телевизия, прилагайки въпросниците.

Особености в поведението на детето, наподобяващи смущения от аутистичния спектър, които наблюдаваме:

При повечето деца се забелязва незаинтересованост към заобикалящият ги свят. Не знаят как да играят с играчките, не проявяват интерес към играта. Обикалят безцелно в пространството. Трудно задържат вниманието си. В речника им липсват думите «Не» и «Да». Повечето от децата имат затруднена връзка с езика, не говорят или казват заучени думи или фрази на английски. Например: What is this? This is one.³ Но същевременно не могат да посочат отделни предмети или да назовават части на тялото. Забелязва се една неумелост във фината моторика. Липсва любопитство към заобикалящият ги свят и изпитват несигурност в изследването на заобикалящата ги среда. При някои деца се наблюдава хиперактивност и агресивни прояви, които изчезват мигновено при пускането на телевизор или на определен телевизионен канал. Не се обръщат на името си. Това е симптом, който родителите забелязват и който наистина ги обезпокоява, като често става причина да потърсят помощ или консултация. Тези деца използват ръката на възрастния, за да направят нещо, което сякаш не могат да направят сами. Изглеждат затворени в себе си и апатични.

Деца, при които се наблюдава ясна връзка между гледането на телевизия и особеностите в развитието и поведението:

³ На английски, понеже има непеведени детски канали, които се предпочитат от децата, бел.авт.

Сдружение „Дете и пространство“

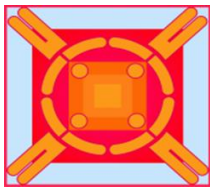
Повечето от тези деца са със запазен очен контакт и не избягват погледа. Гушкат се в майките си и ги целуват. Различават познати от непознати възрастни. Бързо се адаптират към нова среда, без непрекъснато тревожно да оглеждат всички детайли. Няма твърдо изразени стереотипни движения.

При тези деца след като родителите споделят, че гледат детски предавания по телевизията, предимно анимирани филмчета и ние дадем насоки и ги консултираме, те спират гледането на телевизия и много бързо след това при детето се наблюдава успокояване на «странните поведения и черти», а при някои настъпва явен прогрес в развитието. Най-често след като родителите спрат гледането на телевизия от детето, те забелязват, че то започва да се обръща на името си. Започва да проследява и да се интересува от действията на възрастния. Появяват се наченки на символична игра. Появява се говорна активност.

Случай от практиката на Център за ранна интервенция.

Дани е дете на 2 г.3 м., когато съпроводен от своите родители посещава Център за ранна интервенция.⁴ Заявката, с която идват родителите е, че детето изостава в своето развитие. Това нарушение е забелязано от личната лекарка на детето, която съветва родителите да потърсят специалист. След направения консулт от детски психиатър е поставена диагноза „Смесено специфично разстройство в психичното развитие“/F 83/. Майката разказва за своето дете, че е забелязала изоставане в развитието му благодарение на личния лекар, който ѝ е обърнал внимание за това. По данни от въпросниците, попълнени от майката, като бебе Дани е бил много спокойно дете. Гукал е, гледал е възрастните, когато се надвесват над количката и се е усмихвал. Гушкал се е и се е смеел на глас при закачки. Показвал е довиждане с ръка, проходил е на година и три месеца. В момента на постъпване в Центъра, тя вече забелязва, че детето се държи много неестествено.

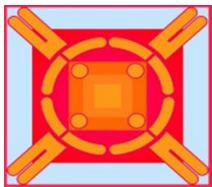
⁴ Дневен център за деца с увреждания /седмична грижа/ в Русе, управляван от Сдружение „Дете и пространство“ е насочен към подкрепа на родители на новородени и малки деца с различни проблеми и психични страдания. Екипът на центъра се ориентира от вярването, че началото на живота не се изчерпва с биологичното раждане, а и с раждането на субекта, с посрещането на детето от възрастните в езика. Дневният център е мяст, където родителите могат да разположат своите страхове, тревоги и надежди, мяст,о където могат да наблюдават и общуват с децата си в условия на сигурност, да се научат да бъдат техни пратньори. В лицето на екипа децата срещат подкрепа в опознаването на света, в откриването на удоволствието от играта, от движението, от спонтанността, един добронамерен друг, който приема и придава стойност на тяхната уникалност.

Сдружение „Дете и пространство“

Постояно крещи. Не изпълнява команди, удря си главата в стената, не говори, изразява се крещейки. Разказва също, че детето не посещава детско заведение. Когато майката е нощна смяна /което се случва често/ или спи след нея, Дани остава сам с батко си и основно гледа телевизия/видео. Влизането на детето в Центъра е много трудно, той е агресивен, пици, тръшка се на земята, като много често си удря главата, и не подбира мястото, където ще се удари. Има много странна походка, леко си влечи едната ръка и крачето/като инвалид/, без да има физиологична причина за това. Не може да играе с никакви играчки, единственото, което може да прави е да бутне една количка по перваза на прозореца. Не говори нищо, а само „мучи“, често е сърдит. Без видима причина се тръшка на пода и пици. Притесняват го новите играчки и особено, ако издават шум. Не изпълнява команди, не реагира на името си. Когато му задаваме въпроси той се държи за стомахчето и понякога вика сякаш го боли. Попитахме майката за това какви са нейните наблюдения и се оказа, че го е консултирала с лекар, който не установява заболяване. Контактът му с другите деца също е силно нарушен, комуникацията му е свързана с хапане и удряне. С течение на работата с детето в Центъра и консултиране⁵ на родителите, при момченцето настъпи промяна. Изчезна напрежението в тялото и започна да се появява интерес към играта и удоволствие от движението. Започна да се заиграва с различни играчки, да изследва средата около себе си. Започна да твори, да рисува. Забелязахме, че определени игри го вълнуват много повече от други. Обича да играе с чукче, да си прави кули, които да събаря, но най-обича да играе с малки колички. Започна да обръща различно внимание на децата, вече не ги блъскаше и хапеше, а ги търсеше в играта. Започна да се опитва да назовава различни обекти, като в началото посочваше по картинки, а по късно и да ги назовава. Агресивността като цяло намалю. Забелязахме, че основната му игра е с колички. В една сесия дойде с една количка, която посочва и казва ”Рода”, в началото никак не се разбираше за какво говори, но някак интуитивно се разбра, че „Рода, е „ Хонда”. Така установихме, че разпознава марките коли. Тогава на един лист отпечатахме за него емблемите на различни марки коли и след кратък период от време той започна да ги назовава.

⁵ Консултациите в центъра се провеждат от психолог, или друг специалист в ранното детско развитие. Като работата с детето, в началото е основно индивидуална, като след определен период от време се включва в групово работно. Успоредно с работата с детето се провеждат консултации с неговите родители.

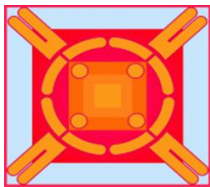
Сдружение „Дете и пространство“

В началото майката беше нередовна с посещенията си при нас, но след като забеляза напредъка у детето си, се активизира. При консултаците си с родителите ги посъветвахме да намалят гледането на телевизия, въкщи да му отделят по-голямо внимание, да говорят с него, като му обясняват света чрез езика. Дадохме насоки, свързани с играта, като в началото тя беше свързана с любовта му към колите. След това помолихме майката да включи и други игри, като криеница, да разпознава животните по картинка и др. Родителите ни станаха пратньори в работата с детето и това допринесе за неговото израстване. Той посещава центъра с удоволствие. Играе с различни играчки, включваме символични игри: например той *ходи до магазина с кола и пазарува, отива на работа*. В началото, почти не се разбираше какво говори. Появи се логопедичен проблем, по който се работи. Не се държи за корема, когато иска да каже нещо и походката му се нормализира. С други думи като че ли се намести в тялото си.

Родителите забелязват промяната два месеца след като е започната работа с детето в Центъра. Това, което забелязват е, че Дани се заслушва в гласовете им, когато говорят. Започва да изпълнява поръчки и да отговаря адекватно на зададените въпроси. Заиграва се с различни играчки. Това, което променят родителите, е да отделят повече време на детето. Ограничават телевизията, проявяват по-голямо търпение към неговата неизчерпаема енергия.

Кристиян, идва в центъра когато е на 1 .6 м. Майката има притеснения за неговото развитие. По нейни данни детето като бебе е било спокойно, реагирало е оживено на говореното на възрастния, усмихвало се е. Вглеждало се е в образа си в огледалото, радвало се е, когато види познат възрастен. Когато то става на една годинка тя забелязва, че не прави неща, които е правила по-голямата му сестра на тази възраст. Майката твърди, че преди да навърши 1 годинка той е изговарал отделни срички и после рязко спира да ги изговаря. При направена консултация с личната лекарка, последната изказва съмнения за аутизъм. Дава направление⁶ за работа в Центъра с диагноза: *„Разстройство в поведението неуточно-МКБ F 91.1/* Майката споделя, че детето гледа телевизия и

⁶ Дневният център работи с направления ,които са дадени от личният лекар, детски психиатър, издадено решение на телк или направление от отдел закрила на детето.

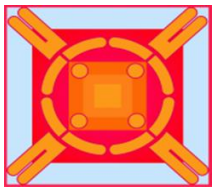

Сдружение „Дете и пространство“

таблет от 6-7 месечна възраст, като в началото това са най-вече песнички от You Tube⁷ /на английски./ Основното, което забелязва майката, че детето не се обръща на име. Трудно се ориентира в средата. Имали са усещането, че детето не ги чува, по тази причина са посетили специалист, който казва, че няма физиологичен проблем. Това, което забелязва е липсата на очен контакт. Това, че не се обръща на името си. Не се включва в общите игри на семейството. Майката съобщава, че детето прекарва дълго време пред телевизор и пред таблет, около три-четри часа дневно, започнало е да гледа медии на около годинка. Наблюдавайки детето забелязваме, че то обикаля хаотично из стаята без да си задържа вниманието. Няма представа какво да прави с играчките и как да играе с тях. Забелязва се напрежение в тялото. Бърбори си нещо, но почти нищо не му се разбира, освен някоя изпусната дума на английски. Започнахме работа като в началото се опитвахме да възтановим интереса му към играта, като по този начин да се намали напрежението в тялото и да се възтанови задържането на внимание. Постигнахме го с неговия интерес към топките. В началото хвърляхме топките в басейн, след това ги ритаме, после си ги търкаляме и т.н. Стигнахме до там да ги подреждаме по цветове и да слагаме различни други играчки от същия цвят. След това разширихме играта, започнахме да играем на криеница. Да редим кули с конструктор. Да рисуваме на лист хартия. Кристиян започна да си обогатява активния речник и да ползва доста думи, като вече се наблюдава и целенасочена комуникация. Изпълнява поръчки. Все още има логопедичен проблем, изостава в говора.

Миро е на 2 г. 8 м. Идва на консултация след съвет на неговата леля, която е посещавала Центъра ни и където е чула за вредата от гледането на телевизия за малкото дете. Тя забелязва проблем при племенника си, когато ѝ идва на гости, детето сякаш не я забелязва, не се обръща на името си. Не играе с играчки по предназначение, но брой на английски и използва само заучени фази. При срещата с майката тя споделя, че детето е било според нея много добре, но около година и половина нещата се променят. Казва, че детето обича да гледа телевизия, като основно гледа Бейби-тв и турски канали. Започнал е да гледа, когато е бил на шест месеца и е гледал по четири – пет часа дневно. Когато се видяхме при първата консултация срещнахме едно дете, което се интересува от малко

⁷ You Tube е интернет канал за различни видеоклипове.

Сдружение „Дете и пространство“

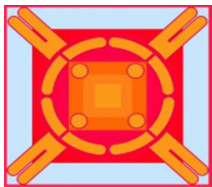
неща. Основното, което го интересува са цифри и букви. Виждайки цифри той казва: What is this? This is one.» и т.н , след което изрежда цветове и фигури на английски. Към този момент това беше единствената употреба на езика, на която беше способен. В семейството се говори на два езика - български и турски. Въпросите, които му задаваме в периода на оценката са и на двата езика. Например: «Къде е вратата?», «Къде ти е нослето?», не отговаря и като че ли не разбира какво го питаме. Не се обръща на името си, не забелязва играчките и децата в залата. На родителите се дадоха насоки при възможност да се спре телевизията и на детето да се предложат съвместни игри и разходки. Постепенно да се включват нови игри.

Спирането на телевизията доведе до бърз резултат, което обнадехи родителите и ги стимулира да му отделят повече внимание като играят с него. Мирчо започна да се интересува от заобикалящата го среда, да се обръща на името си, да играе с различни играчки. Започна да посещава детска градина.

В заключение можем да кажем, че когато тези деца идват при нас в Центъра, то е защото или личният лекар, или родителят или служител от яслата е забелязал нещо в поведението и развитието на детето, което го смущава. В някои случаи това кара специалистите да се замислят и да говорят за «аутизъм».

По време на първите срещи и разговори с родителите в Центъра се оказва, че детето прекарва дълги часове в самота пред телевизор или таблет като гледа движещи се изображения, понякога придружени с дублиране на български език, а много често само на английски: анимирани филми, детски предавания, сериали и пр.

Установява се ясна връзка между гледането с часове на телевизия в най-ранна възраст и обедняване на живото общуване. Вследствие на това детето често не проявява любопитство към околните и околния свят, не играе, говорната активност е сведена до минимум, понякога не се обръща на името си. Когато започнат да го сравняват с други деца на същата възраст, родителите си дават сметка, че то изостава в развитието си и че поведението му е странно.

Сдружение „Дете и пространство“

Спирането на играта при детето в полза на «потъването» в екрана на телевизора или таблета води до тежки последици. Играта е не просто забавление за детето и начин за прекарване на времето. Играта е основния начин, по който детето в ранна възраст овладява пространството, времето, физическите характеристики на заобикалящите го предмети, връзките с хората и неговото обкръжение. Появата на символичната игра помага на детето да разтовари своите страхове и напрежение, да облече в смисъл и да придаде значение на своите преживявания, да се социализира.

Освен това не е достатъчно детето да играе и да се движи свободно. Необходимо е живото присъствие на близък възрастен, който да отговори на неговите потребности, да придаде стойност на това, което детето прави, да му говори и да разговаря с него, назависимо колко малко е то.

Насоки към родителите

Важното в работата ни в Центъра за ранна интервенция, е че родителите стават наши партньори. Така те се чувстват полезни и ангажирани в оздравителния процес на детето и успяват да погледнат нуждите му от неговата гледна точка.

Насоките, които даваме са свързани най-напред с това да се спре или да се намали до минимум гледането на телевизия /таблет, телефон, др./ в тази най-ранна възраст. А тогава, когато детето гледа телевизия, родителят да бъде до него и да обяснява това, което се случва на екрана и със самото дете. Също така, ги насърчаваме да въвеждат играчки и да показват картинки, съответстващи на движещите се образи на екрана. Например: „О на филмчето дават едно нарисувано мече, ето ти също имаш играчка мече, ето я“. Или : „Това е цифрата едно, я да покажем с пръстче едно!“ и т.н. Когато детето е прекалено тревожно и не може да се спре рязко гледането на телевизия, това може да става постепенно, като се ангажира детето с игри на открито. Всички насоки, които се дават на родителите, са съобразени със спецификата на детето. При някои деца на родителите им се налага да им показват коли, да играят на криеница. Да си подават топка и т.н. С други се налага да играят пред огледалото, да четат приказки, да се научат да показват по картинка. Постепенно те успяват да включат детето в различни дейности къщи, като например миене на чинии, правене на сладки и др. Обясняваме и насърчаваме родителите

Сдружение „Дете и пространство“

да стимулират детето си да изпълнява прости поръчки, да се приучва към самостоятелност и когато забелязват, че то може да направи нещо само, да го стимулират и да го изчакат да се справи без помощ. Да включват детето в символичната игра. Целта е да се провокира удоволствието от играта, защото играейки детето в тази възраст учи най-добре.

Съвременните технологии се развиват и стават неизменна част от живота на детето. Не става въпрос да се елиминират изцяло от живота му, а става въпрос детето в ранна възраст да не се оставя само и без живо присъствие на възрастен за дълго време единствено в „тяхната компания“.